

УДК 781.1-028

ПРОБЛЕМА СТИЛЮ В МУЗИКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ДОСВІД СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Лігус О.М., Лігус В.О.

Київський національний університет культури і мистецтв

Окреслено етапи еволюції наукового осмислення категорії музичного стилю. На підставі опрацювання ґрунтовних музикознавчих досліджень ХХ – ХХІ ст. визначено дискусійний характер вивчення проблеми стилю. Виділено базові положення теорії стилю з погляду художньої єдності, диференційованості, стабільності, системної цілісності стильових ознак, інтонаційної сутності стилю та його багаторівневої природи. Висвітлено основні аспекти історичної типології музичного стилю. Розглянуто поняття «стиль епохи», «національний стиль» та «індивідуальний стиль». Систематизовано науковий досвід вивчення музичного стилю.

Ключові слова: музичний стиль, теорія стилю, історичний стиль, індивідуальний стиль, національний стиль.

Постановка проблеми. Стиль є ключовим мистецтвознавчим поняттям, без якого неможливе пізнання будь-якого художнього явища. Багатоаспектну проблематику категорії стилю складають питання його дефініції, генезису, морфології, функцій, стилістики та історичної типології. Проблема музичного стилю присвячено величезну кількість праць різного масштабу: від монографій про творчість композиторів різних епох – до ґрунтовних досліджень, в яких розроблено понятійну систему та методичку стильового аналізу.

В історії вивчення музичного стилю вирізняються теоретичні праці вчених ХХ – ХХІ ст.: Б. Асаф'єва, М. Михайлова, С. Скребок, Є. Назайкінського, Н. Горюхіної; роботи сучасних дослідників: В. Медушевського, В. Сирова, В. Холопової, С. Шевлякова, І. Коханик, В. Москаленка, В. Суханцевої, С. Тишка. Кожне з досліджень цих науковців є власною концепцією проблеми стилю, в якій різноманітні властивості, ознаки та функції стилю розглядаються у складній взаємодії.

Множинність наукових розробок теорії стилю обумовлює постановку проблеми їх систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія музичного стилю розвивалася впродовж ХХ ст. у двох диференційованих площинах: історичній та теоретичній. При цьому, в першій половині ХХ ст. домінував історичний підхід дослідження (зокрема, у працях Б. Асаф'єва [1]), а у другій активніше розроблялися теоретичні системи стилю, представлені М. Михайловим [7; 8; 9], Є. Назайкінським [11], В. Медушевським [6], Н. Горюхіною [2].

На сучасному етапі у розробці проблем музичного стилю простежується культурологічний підхід, завдяки чому наукові обрії дослідження цього поняття значно розширилися. Сьогодні музикознавці досліджують естетичні (В. Суханцева [13]), теоретичні (В. Сиров [14], В. Холопова [16], Є. Шевляков [17], І. Коханик [3; 4; 5], В. Москаленко [10]), історичні (С. Тишко [15]) та методологічні (О. Маркова) аспекти стильової проблематики.

В означених працях, однак, не ставилося за мету здійснити систематизацію різноманітних концепцій стилю.

Мета статті – систематизувати науковий досвід дослідження музичного стилю.

Виклад основного матеріалу. Сміслова багатозначність і багатовимірність поняття стилю обумовила наукових концепцій. Водночас, попри

означену множинність, можна виокремити низку загальних тез:

1. Стиль є уособленням художньої єдності.

Теза, яку визначили дослідники різних поколінь: С. Скребок: «Стиль у музиці, так само, як і в усіх інших видах мистецтва, є найвищим видом художньої єдності» [12, с. 10], М. Михайлов: «Стиль у мистецтві, зокрема, у музиці, є вираженням певної єдності, якою охоплено множинну художніх явищ: творів одного автора або низки авторів, зокрема й сукупність творів, які належать до цілого історичного періоду» [7, с. 66] та В. Сиров: «Композиторський стиль – це єдність творчих принципів митця, яка визначається його духовними потребами, історичними умовами епохи та традиціями національної культури» [14, с. 56].

2. Стиль є диференційованим явищем.

Це аксіоматичне положення про специфічність прояву стилю відображено у дефініції Б. Асаф'єва: «Стиль є якістю, манерою, характерними рисами, їх сукупністю і нарешті, системою виразових ознак» [1, с. 137]. Аналогічне тлумачення стилю знаходимо в Є. Назайкінського: «Стиль є якістю, якою вирізняються генетично споріднені музичні твори (творчість композитора, школи, напряму, епохи, народу), що дає змогу безпосередньо відчувати, пізнавати, визначати їхній генезис та проявляється у сукупності всіх без винятку властивостей, об'єднаних у цілісну систему навколо комплексу специфічних характерних ознак» [11, с. 20].

3. Стиль є комплексом стабільних ознак.

Цю якість стилю М. Михайлов охарактеризував як «повторність певних змістовно-формальних ознак, що об'єднують певний ряд конкретно-історичних єдностей» [8, с. 103]. У пізніший час вона стала основою лаконічної дефініції Н. Горюхіної: «Стиль є системою стійких ознак художнього явища» [2, с. 98], яку згодом розвинув С. Тишко. На його думку, музичний стиль постає «системою стійких ознак музичних явищ, способом їхньої диференціації та інтеграції на різних рівнях (авторська індивідуальність, напрям і школа, історична епоха, національна специфіка тощо)» [15, с. 15].

4. Стиль – ієрархічна система внутрішньо організованих елементів.

Цю тезу розшифрує М. Михайлов: «Будь-який стиль становить єдність органічно пов'язаних між собою елементів у їхній взаємодії, які складають цілісну, відносно стійку систему» [8, с. 119]. Є. Назайкінський та-

кож трактував стиль як «об'єктивно-суб'єктивну систему властивостей, у будові якої важливими є як складові елементи вищого порядку, так і елементи власно ідеальні, індивідуальні, що належать свідомості музиканта та слухача» [11, с. 38].

5. Інтонаційна природа музичного стилю. Вихідним постулатом є визначення Б. Асаф'єва, в якому стиль трактується як своєрідність художніх ознак, виражена через сукупність «інтонаційних констант» [1, с. 139]. У пізніший час цю ознаку стилю відзначали М. Михайлов, на думку якого, стиль «є системою інтонаційних інваріантів» [8, с. 117], В. Медушевський, який охарактеризував стиль як «світоспоглядання, що інтонуюється» [6, с. 16], В. Сиров, за словами якого стиль є «живим інтонаційним утворенням у контексті творчих та ідейних параметрів» [14, с. 56] та В. Москаленко, який розуміє стиль як процес «Музичного інтонування» [10, с. 89].

6. Двоїста сутність стилю. Положення про наявність діалектичних протиріч, які містять у собі поняття стилю. Визнаючи цю аксіому, дослідники по-різному її тлумачили. За словами М. Михайлова, двоїстість стилю відображає саму сутність музичного мислення «з його полярним збігом інваріантного, стабільного начала (традиційного) та варіантного, змінного (новаторського), загального, типового та особливого, одиничного, індивідуального» [8, с. 113]. Інше розуміння діалектики стилю дає В. Медушевський. На його думку, двоїстий характер стилю полягає у поєднанні у ньому двох понять: «значення» і «значущості». Перше поняття вчений пов'язує з безпосереднім змістом стильової форми, а друге, за його словами, «можна образно уявити як множинне відображення певного стилю у дзеркалах інших стилів» [6, с. 9].

7. Стиль – багаторівнева система. Цей пункт, солідарно визнаний вченими різних поколінь, розкриває діалектику одиничного, особливого та загального через ієрархію індивідуальних та колективних (історичних або епохальних, національних, стилів шкіл і напрямків) стилів.

Термін «стиль епохи» або «історичний стиль», трактувався у музикознавстві переважно з позиції художнього стилю, виходячи від сталих мистецтвознавчих концепцій історико-культурної періодизації (Г. Гегель, О. Шпенглер, А. Дж. Тойнбі). У монографії С. Скребкова послідовність історичних стилів як «щаблів історичного розвитку» [12, с. 13] представлено як концепцію типології епохальних стилів (загалом 5 стилів). М. Михайлов трактує епохальний стиль як «найвищий щабель узагальнення особливостей певної множини музичних явищ» (виділяє чотири етапи) [9, с. 230]. До цієї ж ідеї схиляється й І. Коханик: «стиль епохи є сукупністю усіх сутнісних моментів системи художнього мислення, естетичних установок тогочасних шкіл та напрямів, які реалізуються у безкінечній множині індивідуальних художніх концепцій та в суспільно-художній практиці» [5, с. 88].

Феномен національного стилю як складової багаторівневої ієрархічної системи відзначався у багатьох музикознавчих працях (зокрема М. Михайлова, Є. Назайкінського, В. Медушевського, Н. Горюхіної), проте його визначення тривалий період залишалося неоднозначним. Якісно

новим етапом у дослідженні національного стилю в музиці стала праця С. Тишка, в якій вчений обґрунтував концепцію цього поняття, виявив стадії, тенденції та функції національного стилутворення на матеріалі російської опери епохи Романтизму. На його думку, національний стиль у музиці – це «корекція індивідуального та історичного стилів в умовах певної національної культури та в процесах адаптації і генерації стильових ознак» [15, с. 20–21].

Факт взаємодії різних стильових рівнів відзначали дослідники різних поколінь, зокрема М. Михайлов. «З одного боку», – писав він, «колективні стилі є результатом множини індивідуальних творчих імпульсів, так званим спільним знаменником. Водночас не меншим (якщо не більшим) є значення тих загальних тенденцій, що лежать в основі колективних стилів та визначають напрямок розвитку персональних стилів» [8, с. 106]. Ця ж ідея звучить у концепції стилю В. Сирова, згідно з якою, усі яскраво-індивідуальні якості композиторського стилю зумовлені національними, історичними, соціальними та психологічними факторами [14, с. 53].

У дослідженні проблеми стилю у різний час відзначалася виняткова роль індивідуального стилю в історії музики. З цього приводу М. Михайлов констатував, що «творчість окремих митців стає першоосновою, на якій виникають колективні стильові рівні» [7, с. 107]. Цю ж думку розвиває В. Суханцева: «Творчий стиль перевищує стиль епохи. Він є бунтом проти норми <...> він доводить культурно-історичну норму до межі, витісняє й заступає її, внаслідок чого стиль класицизму стає стилем Моцарта й Гете; стиль романтизму багаторазово персоналізується – від Гейне до Вагнера, від Байрона до Шопена» [13, с. 136].

Іншим аргументом на користь індивідуального композиторського стилю стала специфіка музичної творчості ХХ – ХХІ ст. із притаманними їй стильовим плюралізмом з одного боку, та синтетичністю художнього мислення – з іншого. З огляду на це В. Холопова зауважує, що індивідуальний композиторський стиль став головним сучасним значенням терміна «стиль» [16, с. 166]. На цій позиції стоїть також І. Коханик, визнаючи, що «стиль творить особистість, яка акумулює інтонації епох, часів та стилів» [3, с. 38].

В епоху постмодерну ступінь індивідуалізації в музиці піднявся до рівня музичного твору. Як пише І. Коханик, «сьогодні стильові новації в музиці реалізуються скоріше на концепційному рівні, ніж на рівні індивідуалізації мовно-виразових засобів» [4, с. 45]. У зв'язку з цим В. Холопова розглядала категорію стилю разом із категорією музичного твору як пару аналогічних рівнів вираження індивідуального начала в музиці. Обраний у її дослідженні «слухо-музичний» науковий підхід, на відміну від традиційного «нотно-музичного», дав змогу ввести в обіг поняття «метатеми» індивідуального стилю, інтонаційно «прихованої» в глибинах творчої матерії, яку неможливо визначити в авторському тексті, а лише сприймати на слух. Концепцією «слухо-музичного» аналізу В. Холопової порушується також проблема співвідношення композиторського та виконавського факторів у «житті» музичного твору, принци-

пово важлива в контексті сучасного мистецтва [16, с. 166-167].

Аналогічний ракурс обрав і В. Москаленко, який вивчав творчий аспект музичного стилю, беручи до уваги критерій інтерпретування. Виходячи з цього, В. Москаленко трактує категорію музичного стилю як «психологічно зумовлену специфічність музичного мислення, що виражена відповідною системною організацією ресурсів музичної мови у процесі створення, інтерпретації та виконання музичного твору» [10, с. 88].

Отже, сучасне музикознавство стоїть на порозі узагальнення накопиченого матеріалу, його доповнення та створення нових концепцій, які б органічно поєднали здобутки філософсько-естетичної думки, відкриття у галузі психології творчості, історизм в інтерпретації стилевих феноменів та глибину інтонаційного аналізу. Зокрема, таким підходом вирізняються дослідження С. Шевлякова, який розглядає феномен стилю як історично мінливу, динамічну систему відношень складових музичної мови, її соціокультурних сполук та резонансів [17, с. 29]. Плідною видається, також, розробка типологічної моделі стилю В. Сирова, в якій відображено складний процес стилеутворення в діахронічному та синх-

ронічному ракурсах, а також, динаміку композиторського стилю, зумовлену ідейними та психологічними факторами [14].

Висновки. Необхідність класифікації і систематизації проблем стилю виникла з огляду на певну дискусійність наукових концепцій цієї багатовимірної категорії музичного мислення. Розбіжності вчених щодо трактування стилю простежуються на різних етапах його вивчення у теоретичному, історичному, системно-структурному та типологічному ракурсах. Внаслідок цього теорія стилю постає у діалектичній єдності різних наукових розробок, які, з одного боку, суперечать, а з іншого, – взаємодоповнюють одна одну.

На підставі аналізу праць Б. Асаф'єва, М. Михайлова, С. Скребкова, Є. Назайкінського, В. Медушевського, В. Сирова, В. Холопової, С. Шевлякова, Н. Горюхіної, І. Коханик, В. Москаленка, В. Суханцевої, С. Тишка було узагальнено такі основні характеристики категорії стилю:

- художня єдність;
- диференційованість;
- стабільність;
- системна цілісність стилевих ознак;
- інтонаційна сутність стилю;
- багаторівнева природа стилю.

Список літератури:

1. Асафьев Б. В. Путеводитель по концертам. Словарь наиболее необходимых терминов и понятий. Издание 2-е, доп. [Ред. Т. Ливанова]. – Б. В. Асафьев. – М.: Советский композитор, 1978. – 199 с.
2. Горюхина Н. А. Методика анализа национального стиля / Н. А. Горюхина // Очерки по вопросам музыкального стиля и формы / Н. А. Горюхина. – К.: Музична Україна, 1985. – С. 81-99.
3. Коханик И. М. К вопросу о диалектике стилевого и вневстилевого в процессе стилеобразования / И. Коханик // Научный вестник НМАУ. Стиль музичної творчості: естетика, теорія, виконавство: Зб. Статей. – К., 2004. – Вип. 37. – С. 37-43.
4. Коханик И. М. Музичний твір: взаємодія стабільного і мобільного в аспекті стилю / И. М. Коханик // Наук. вестник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Музичний твір: проблема розуміння. – Київ, 2002. – Вип. 20. – С. 44-51.
5. Коханик И. Н. Некоторые черты индивидуального стиля Е. Станковича (гармония как стилевой фактор) / И. Коханик // Исторические и теоретические проблемы музыкального стиля. Тематический сборник трудов. – Вид. Київ. держ. конс. ім. П. І. Чайковського, 1993. – С. 87-102.
6. Медушевский В. В. К проблеме сущности, эволюции и типологии музыкальных стилей / В. Медушевский // Музыкальный современник. – М.: Сов. Композитор, 1984. – Вып. 5. – С. 5-17.
7. Михайлов М. К. К проблеме стилевого анализа / М. К. Михайлов // Этюды о стиле в музыке: статьи и фрагменты [Сост., ред. и прим. А. Вульфсона; вступ. ст. М. Арановского]. – М. К. Михайлов. – Ленинград: Музыка, 1990. – С. 66-91.
8. Михайлов М. К. Стиль в музыке: исследование / М. К. Михайлов. – Л.: Музыка, 1981. – 264 с.
9. Михайлов М. К. Танеев и музыкальный романтизм / М. К. Михайлов // Этюды о стиле в музыке: статьи и фрагменты [Сост., ред. и прим. А. Вульфсона; вступ. ст. М. Арановского]. – / М. К. Михайлов. – Ленинград: Музыка, 1990. – С. 228-235.
10. Москаленко В. Г. Творчий аспект музичного стилю / В. Г. Москаленко // Київське музикознавство. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 87-93.
11. Назайкинский Е. В. Стиль и жанр в музыке: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Назайкинский. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2003. – 248 с.
12. Скребков С. С. Художественные принципы музыкальных стилей / Скребков С. С. – М.: Музыка, 1973. – 448 с.
13. Суханцева В. К. Музыка как мир человека. От идеи вселенной к философии музыки / В. К. Суханцева – К.: Факт, 2000. – 176 с.
14. Сыров В. Типологические аспекты композиторского стиля / В. Н. Сыров // Стилевые искания в музыке 70-80-х годов XX века: сб. статей. – Ростов-на-Дону, 1994. – С. 53-70.
15. Тышко С. В. Национальный стиль русской оперы: теория и эволюция: дис. ... докт. искусствовед.: спец. 17.00.03 – Музыкальное искусство / Тышко Сергей Витальевич; КГК им. П. И. Чайковского. – К., 1994. – 257 с.
16. Холопова В. Н. К теории стиля в музыке: нерешенное, решаемое, неразрешимое / В. Н. Холопова // Музыкальная академия, 1995, № 3. – С. 165-168.
17. Шевляков Е. Стиль как динамичная система отношений / Евгений Шевляков // Стилевые искания в музыке 70-80-х годов XX века. – Ростов-на-Дону. 1994. – С. 21-34.

Лигус О.М., Лигус В.А.

Київський національний університет культури і мистецтв

ПРОБЛЕМА СТИЛЯ В МУЗЫКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ: ОПЫТ СИСТЕМАТИЗАЦИИ

Аннотация

Очерчены этапы эволюции научного осмысления категории музыкального стиля. На основании изучения фундаментальных музыковедческих исследований XX – XXI века определен дискуссионный характер исследования проблемы стиля. Выделены базовые положения теории стиля с точки зрения художественного единства, дифференциации, стабильности, системной целостности стилистических признаков, интонационной сущности стиля, а также его многоуровневой природы. Освещены основные аспекты исторической типологии музыкального стиля. Рассмотрены понятия «стиль эпохи», «национальный стиль», «индивидуальный стиль». Систематизирован научный опыт изучения музыкального стиля.

Ключевые слова: музыкальный стиль, теория стиля, исторический стиль, индивидуальный стиль, национальный стиль.

Lihus O.M., Lihus V.O.

Kyiv National University of Culture and Arts

THE PROBLEM OF STYLE IN THE MUSICOLOGICAL STUDIES: EXPERIENCE OF SYSTEMATIZATION

Summary

The stages of the evolution of the scientific consideration of the musical style categories are defined. Based on the fundamental musicological studies of the 20th – 21st centuries the controversial character of the style problem research is defined. The most fundamental theses of the theory of style are emphasized from the position of artistic unity, differentiation, systematic integrity of stylistic features, tone nature of style and its multilevel essence. The basic aspects of historical typology of the musical style are analyzed. The article reveals the gist of such notions as «historical style», «national style» and «individual style». A scientific experience of musical style research is systematized.

Keywords: musical style, theory of style, historical style, individual style, national style.